

שלושה פרקים במשנתו של יונג

החלום כביטוי של הבלתי־מודע

בתקופת ההשכלה הנאורה דחו את החלום וראו בו מצב אוילי, בהמי, כמצב השיכרות, המתלה וטירוף הדעת. עד שבאו פרויד ויונג ולימדו שבחלום מתגלים ומגיעים לכלל ביטוי כוחות ויצרים חזקים שנדחו והורחקו מן התודעה ונטמנו בתת־ההכרה, בבלתי־מודע. הבלתי־מודע הוא אחד ה"גילויים" של המאה העשרים. יוצרי הפסיכואנליזה הכירו שבתחום הבלתי־מודע, תחום הצללים והרפאים, נמצא מיטען רב של רגשות שנקברו חיים והם עולים מתהום הנשיה בחלום. בהקיץ אימת הדעת (ה"ראציו") עליהם. היא גוזרת עליהם חרם ואוסרת עליהם לבוא בקהל המחשבות המודעות, ובחלום הם באים לכלל ביטוי בשפה סמלית המיוחדת לחלום. תחום הבלתי־מודע כולל בתוכו — לפי יונג — את מורשת הדורות מתקופות קמאיות. מזמן שבו שמע האדם קולות שהגיעו אליו מן הקוסמוס וראה מראית אלוהים בדומם, בצומח ובחי, היינו, מן הזמן לפני שגילה האדם שמקור הכל בנפשו הוא ושאין לו אפשרות לחרוג ממסגרת הנפש לתחום הקוסמי.

יונג הרחיק לכת מפרויד והתקרב במידה מסוימת לתפיסה מהותית של החלום. רוב הפסיכואנליטיים נשארו עומדים בגבולה של הנפש ולא עברו את גבולה. הם אינם רואים בחלום את פעולתו של כוח אלוהי ואינם מוצאים בו את הגשר שבין הכוח הפועל ביקום לבין חיי האדם וטעמם. אי־התלות של הנפש בקוסמוס ובכוחות החיים הנסתרים הפועלים בו היא להם בבחינת היגמלות של התינוק משדי אמו. אבל שתי דרכים לפני התינוק שנגמל: אפשר לו לזכות בעצמאות ובקשר מודע ועמוק לאמו, ואפשר לו להינתק ממנה, להרגיש את עצמו שהוא ואין בלתו, להיות שולט בעצמו ובאמו ויחד עם זה להיות בודד ועזוב בעולם. השאלה היא מה היא דרך התרבות־תרבותנו, אם היא הדרך הראשונה או הדרך האחרונה.

הפסיכואנאליזה רוצה לרפא את האדם, להבריאו, ולהשתמש באנרגיה המשתחררת על ידי הטיפול הפסיכואנאליטי כדי להעשיר את הנפש ולזפותה בחדוות חיים. אולם כל זה אינו אלא שלב ראשון בתיקון האישיות, וממנו יכולים להגיע לשאול תחתית, כי יכול אדם לזכות בחדוות חיים נטולת ערך ולשחרר את עודף האנרגיה לבטלה, ורבים הולכים בדרך זו. ואפשר להפוך את הבלתי-מודע למודע כדי שהמודע יהיה חלק מן הקוסמוס ודבק ברוח שבקוסמוס, בטרנסצנדנציה, באלוהים חיים, ואז יש ערך רב למפעל הפסיכואנאליטי.

החלום אינו ראיה למציאות האלוהים, אבל יש בו מן הרמוז לכך. החלום הוא גשר, מעבר לטרנסצנדנציה. החלום עשוי קומות קומות. הקומה הראשונה (שעליה עמד בעיקר פרויד) עשויה מקורותיה של נפש החולם, והקומה השנייה (שעליה עמד בעיקר יונג) עשויה מהמורשה הקולקטיבית של המין האנושי, ומעל לשתי הקומות בנוי הגשר הראוי לשם "הגשר המלכותי" והוא המקשר את האדם להווייה כולה, לכות החי בקוסמוס. גשר זה הוא עיקר בחיים שיש בהם טעם.

השקיעה בבלתי-מודע עשויה לשחרר את האדם גם בהקיץ מן החשבונות הרבים (עיין קוהלת ז, כט). אדם שהוא עייף ממחשבות ומהטור דות שוקע ומשקיע את עצמו בים או באמבטיה מלאה מים או ביער והוא מתאושש ומבריא על ידי שקיעה זו ושב לאיתנו. ויש אדם שבתוך השקיעה הוא זוכה להרגיש קירבה לרוח העולם, ובשובו לתחום המודע הוא שומר את הזכרון בלבו והוא לו מקור חיים.

ערך רב נודע לפתח שפתחו יוצרי הפסיכואנאליזה להבנת החלום. עצם ההכרה שהמודע אינו אלא חלק מממלכה גדולה של מציאותו הנפשית ממעטת את גאוות אנוש, את התגאותו במודע, ואף על פי שלעת עתה עומדים רוב הפסיכואנאליטים על כך שנפש האדם היא המקור לכול, שהיא יוצרת הכול וממנה בא הכול, ושרק קורותיה ומורשתה הם שמוצאים את ביטויים בשפת הסמלים בחלום, הרי איש העתיד לא יסתפק בזה והוא ירגיש ויבין שלרוח העולם חלק בחלום.

במשנתו של יונג נפתח לאדם המודרני פתח למגע עם עמקי הנפש ומשום כך יש להמליץ על פרקים מסויימים מתוך ספריו, וגם על פרקים בתורת החלום שלו כעל פרקי מבוא בהכשרת הלבבות לקליטת התנ"ך.

העובדה שיונג נשאר בתחום המדעי מביאה תועלת לאדם המודרני שאיבד את הקשר הנפשי לאלוהי והוא מאמין במדע. ידוע הוא הדבר שההרגשה של ריחוק וזרות שוררת בתודעתו של האדם המודרני לגבי האלוהי ואחת הדרכים להתגבר על הרגשה זו היא דרך משנתו של יונג. אמנם יש במשנתו חסרון אחד גדול והוא הנטייה לדרש ולפילפול בביאורי הסמלים שבחלום (ובביאורי הסמלים בכלל) והוא מפליג בדרשות על כל סמל וסמל ומתרחק מן האמת (וכך עשו גם המקובלים שלנו), אבל נסיונו כרופא ותפיסתו הנכונה עומדים לו לחשוף מיטענים חשובים שבמעמקי הנפש, ובניגוד לתוקרי גפש אחרים משנתו פתוחה לעבר הטראנסצנדנציה. הוא השתחרר במידה ניכרת מן הצימצום האופייני לתפיסת העולם המקובלת עלינו, מן השיכבה הראציונאלית הצרה של החוקר בן דורנו, שיכבה שאינה יכולה להקיף עולם ומלואו ונפש ומלואה. הקשב למתרחש בנפש ובעולם כאחד גדל אצל העוסק במשנתו, ובוזה ערכה של משנתו בדורנו. בספרו „משרשיה של התודעה“ (בהוצאת ראשר, ציריך, 1955) מביא יונג חלומות של תיאולוגים (כוהנידת פרוטסטאנטיים)¹. אחד מהם חלם לעתים קרובות שהוא עומד במורד ההר ולמטה עמק עמוק ובו אגם אפל. בחלומות ידע שמשו עצר בעדו תמיד מהתקרב לאגם. הפעם החליט לרדת המימה ובהתקרבו לחוף האגם נעשה האגם אפל ומאיים ופתאום נשבה רוח חזקה על פני המים ופחד תקף את החולם והקיצו משנתו. בחלום זה הסימבוליקה היא טבעית. החולם יורד לעומק שלו, לעומק גפש עצמו, והדרך מביאה אותו למים הסודיים, לבלתי־מודע.

יש צורך לרדת למים אלה כדי להחיותם. הרוח המרחפת פתאום על פני המים הפחידה את החולם, שהיה רגיל שאין רוח אלא בדברים הכתובים בספרים או שמדרך הבריות לדבר עליהם. האגם שבעמק הוא סמל הבלתי־מודע שהוא כשוכן למטה מן התודעה ונקרא בשם תת הכרה.

1 הדברים הבאים מובאים גם בספר הקטן: „מודע ובלתי מודע“ בספרית פישר 1957. לספר הקטן יש יתרון על הספרים הגדולים כי אין בו אריכות והוא כולל את הרעיונות העיקריים של יונג. האריכות הוא אחד החסרונות של הוגי הדעות הרציניים. לעתים עליך לקרוא מאות עמודים בלי למצוא רעיון חדש בעל ערך, ועל כל רעיון חוזרים מאות פעמים בשינוי צורה. גם יונג לא ניצל מפורענות זו.

תיאולוג אחר ראה בחלומי מיבצר על ההר. הוא הלך בדרך המובילה עד רגלי ההר, אך בהתקרבותו אל ההר גילה שתהום מפרידה בינו לבין ההר, שעמק אפל שם ובו מפכים מים מתחת לקרקע. אמנם היה שם שביל צר המוביל לעמק ועולה מן הצד השני להר, אך ההליכה היתה קשה ולא היה כדאי לעבור בשביל והחולם הקיץ משנתו. בעל החלום הזה ששאף לעלות לפסגה שבה האור שרוי הרגיש שיש הכרח לשקוע תחילה בעומק האפל של הנפש, ששקיעה זו היא תנאי קודם לעליה, אבל יש בעומק משום סכנה ובעל החלום הפיקח נמנע מהכניס את עצמו לסכנה ועל ידי כך מנע מעצמו את הטוב. מי שאינו פיקח היה משיג הרבה על ידי הירידה שיש בה העזה וסיכון.

הפגישה של האדם עם עצמו היא קודם כל פגישה עם הצל של עצמו. זהו שער צר שהמעבר בו אינו נעים לאדם, אבל האדם מוכרח להכיר את עצמו כדי לדעת מי הוא. כשעוברים בשער מגיעים למרחב גדול בלתי מוגדר ובלתי מוגבל. שם אין פנים ואין חוץ, אין מעלה ואין מטה, אין פה ואין שם. אין שלי ואין שלך, אין טוב ואין רע. שם מתחילה רשותו של ה"סימפתיקוס"², ושם אני חי את חיי של הזולת בקרבי והזולת בתור אני חי את חיי אני, כי הבלתי־מודע הקיבוצי אינו אישי ואינו מוגדר ומוגבל אישית. ברשות זו אני הוא המושא (האובייקט) של כל הנושאים (סובייקט־טים) בניגוד למודע שבו אני תמיד נושא בעל המושאים. בתחום הבלתי־מודע הקיבוצי הנני צרור בצרור העולם עד שאני שוכח בקלות מי אני בעצם. אני אבוד בעצמי, כלומר בעולם, או יותר נכון: במה שהיה עולם אילו יכלה התודעה לתפוס אותו.

עיקר מטרתה של האנושות הוא חיזוק התודעה. למטרה זו משמשים המנהגים והפולחן. הם סכרים וחומות שהוקמו בפני הסכנות של הבלתי־מודע. על כן רבים בכל מקום ההשבעות, ההיטהרויות והפעולות נגד העין הרעה. החומות העתיקות של האדם הקדמון חודשו בדתות הגדולות. חומות

2 "סימפתיקוס", היינו מערכת העצבים המקיימת את שיווי המשקל הפנימי של החיים בלי האורגאניזם של התחושות, בניגוד למערכת עצבים הצאראברוספינא־לית השולטת בחלל והמשיגה את הצד החיצוני של הדברים שבעולם.

אלה נופלות כשהסמלים נעשים חיוורים וחלשים. אז עולים המים על גדותם ושטפונות ואסונות גדולים צפויים לאנושות.

גם בדורנו עומדת האנושות בפני דברים שהיא בעצמה עושה אותם ואין היא מושלת בהם. דוגמה בולטת לכך: כל העולם רוצה בשלום וכולם מתכוננים למלחמה, כי האלים ולא אנחנו קובעים את גורל האנושות. כיום אנו מכנים את האלים בשם „גורמים“ והגורמים נמצאים מאחורי הקלעים ומכוונים את כל המתרחש. וכמו בכלל כך גם בפרט. בתודעה של הפרט אנו מדמים שאנו אדונים לעצמנו. נראה לנו שאנחנו הגורמים לכול. אך כשאנו עוברים דרך שער הצללים אנו נבהלים ונוכחים לדעת שאנחנו אובייקטים בידי גורמים, שאנו תלויים בהם והם אינם תלויים בנו. הכרה זו של חוסר אונים אינה נעימה לנו, כי שלטון המודע שהוא אחד מיסודותיו של הטבע האנושי מתערער, אבל אין מיפלט, ומוטב שנדע על כך.

בדורות האחרונים נעשתה האנושות עניה בסמלים והיה צורך לגלות את האלים מחדש כגורמים נפשיים, כארכיטיפוסים³ של הבלתי־מודע. מזמן שנפלו הכוכבים מן השמים והסמלים הנעלים נעשו חיוורים, יש לנו פסיכולוגיה. ואילו לא היה שם בבלתי־מודע מתחת אלא שלטון הטבע בלבד לא היה כדאי, אבל יש בבלתי־מודע חיים חיים ורוח מרחפת על פני המים ואנו שואבים משם תקווה. השמים נהפכים לחלל פיסיקאלי, אבל הלב בוער ואי־שקט סודי נמצא בקרבנו ומכאן יסוד להתחדשותנו. ושוב חלום של סטודנט לתיאולוגיה שהסתבך בענייני השקפת עולמו הדתית:

בחלומי והנה הוא עומד לפני איש זקן ויפה, כולו לובש שחורים, והוא יודע שהוא המגיקן הלבן. המגיקן הלבן נשא אליו נאום והחולם שכח את הנאום וזכר רק את דברי הסיום: „ולשם כך אנו זקוקים לעזרתו של המגיקן השחור“. באותו הרגע נפתחה הדלת ונכנס שוב זקן הדומה במראהו לראשון אלא שהיה לבוש לבנים והוא אמר למגיקן הלבן: „אני זקוק לעצתך“, וכאשר שם את עינו בחולם אמר לו המגיקן הלבן: „אתה יכול

3. המונח ארכיטיפוס נמצא בכתבי פילון האלכסנדרוני בדברו על הדמות האלוהית באדם. יונג משתמש במונח זה בפסיכולוגיה שלו כדי לבטא באמצעותו שבבלתי־מודע הקיבוצי נמצאים תכנים שהם בעצם טיפוסים קמאים.

לדבר, הוא תמים". עכשיו התחיל המגיקן השחור לספר את המוצאות אותו: הוא בא מארץ רחוקה ושם אירעו דברים משונים. בארץ שלט מלך זקן ובהרגישו שמותו מתקרב חיפש ומצא לו קבר. היו בארץ זו מספר גדול של קברות מימי קדם והמלך בחר בקבר היפה ביותר. לפי האגדה היה זה קבר של בתולה. המלך ציווה לפתוח את הקבר כדי להכניג למטרתו, וכשהוציאו את עצמות המת מן הקבר ובאו לאוויר העולם התחילו לחיות ונהפכו לסוס שחור שברח המידברה ונעלם שם. הוא — המגיקן השחור — שמע על הדבר ונשא את רגליו לרדוף אחרי הסוס. הוא הגיע אחרי ימים למידבר, חצה את כל המידבר עד שבא למקום דשא ושם מצא את הסוס רועה וגם מצא שם את המפתחות של גן העדן, ולשם כך הוא בא לשאול בעצתו של המגיקן הלבן מה עליו לעשות בהם. ברגע מותח זה הקיץ בעל החלום משנתו.

פתרון החלום לפי יונג: המלך הזקן הוא „הסמל“ הקיים (כלומר האמונה והפולחן ותפיסת העולם הקיימים) בתודעה בתרבות ההווה, והוא הולך עכשיו למנוחות במקום שנחים שם סמלים אחרים מימי קדם. הוא בחר לו את קברה של ה„אנימה“⁴, הבתולה הישנה שנת מוות כיפהפיה הרדומה שבאגדה כל עוד שעקרון בעל תוקף (המלך, הנסיך) מסדר את החיים, אך כשהשלטון נגמר והמלך הולך לעולמו, היא קמה לתחיה ונהפכת לסוס שחור שהוא הטבע הבלתי מרוסן של היצרים. ההולך אחרי הסוס מגיע למידבר, כלומר למקום פראי הזר לאדם, למקום הבדידות הרוחנית והמוסרית. משם הוא מגיע למקום שבו נמצאים המפתחות של גן העדן ובגן העדן נמצאים כידוע עץ החיים ועץ הדעת, ונהר יוצא מעדן והיה לארבעה נהרות והוא ה„מאנדאלה“⁵, סמל האינדיבידואליה (ההתהוות

4 כפי שביארתי לעיל ה„אנימה“, היינו הרוח הנקבית שבנפש הגבר כשם שה„אנימוס“ הוא הרוח הגברית שבנפש האשה. במידה שהבלתי־מודע הקיבוצי משתלט על הגבר בתוקף — יש לו אופי נשי (אנימה), ובמידה שהבלתי־מודע הקיבוצי משתלט על האשה מופיע הצד החשוך של הטבע הנשי בלווית תכונות גבריות. תכונות גבריות אלה נקראות אצל יונג בשם „אנימוס“.

5 מאנדאלה הוא עיגול בסאנסקריט. העיגול מסמל בבודהיזם את היחידה המסודרת שבמרכזה עומד בודהא. גם במצב מסויים של הטיפול הפסיכואנליטי בימינו, מרבית האנשים לצייר עיגולים משום שהם מרגישים בצורך להפוך את אי־הסדר הנפשי שבקרבם ליחידה מסודרת.

העצמית של האישיות). בידי המגיקן השחור נמצאים המפתחות לפתרון הקשיים הפנימיים באמונה של בעל החלום. במפתחות פותחים את שער האינדיבידואציה. הניגוד: מידבר — גן־עדן רומז על הניגוד: בדידות — אינדיבידואציה. שני המגיקנים הם שני האספקטים של האיש הזקן, של המורה, שהוא הארכיטיפוס של הרוח המייצג את המשמעות הקמאית הנסתרת בתוך היי התוהו.

במשנתו של יונג הודגשה העובדה שיש תפקיד רליגינזי לנפש האדם, ושאינן התפקיד הזה קשור באמונות ודעות אלא הוא קיים ועומד בטבע האדם. הדגשת עובדה זו חשובה בדור כדורנו שאין בני אדם רואים מאורות לא משום שאין אור בעולם אלא משום שעניניהם עיוורות. בדור כדורנו אין כל תועלת בזה שאתה משבח ומהלל את האור; העיקר הוא להקנות לבני אדם את האפשרות לראות את האור. רבים האנשים שאינם רואים כל קשר בין הדמויות והמוטיבים שבתנ"ך לבין המתרחש בנפשם הם, כלומר שאינם יודעים שגם בבלתי־מודע שלהם רדומים ארכיטיפוסים, ויש להביאם לראייה פנימית מעין זו, ואחת הדרכים היא הדרך הפסיכולוגית. גם ההליכה בדרך זו תלויה בחסד עליון, ברחמי שמים, אבל כאן יש גם מקום לפעולת אנוש, לפתוח פתח לספקנים שעוד ניתן לחדש בקרבם את האמיתות הנושנות.

האגדה כביטוי של הבלתי־מודע

אגדות העמים והמיתוסים הם פריו של הבלתי־מודע. האגדה העממית והמיתוס הם הלומות קיבוציים של העם⁶. הרבה פעמים נתקלים באגדה בחיות העוזרות לאדם. הן מדברות בשפה האנושית ויש בהן תבונה העולה על תבונת אדם, וכן יש בהן כוח מאגי שאינו באדם. הארכיטיפוס של הרוח מופיע באגדה בצורת חיה המצילה את האדם מרעתו. באחת הדוגמאות

6 באגדה כבחלום מוקטנים או מוגדלים הדברים שב"מציאות" (גמדים וענקים מצויים שם!), כי קנה המידה הרגיל שבו אנו מודדים וקובעים: זה גדול וזה קטן אינו אלא קנה־מידה אנושי שנתקבל לצרכי יום־יום, וכשם שאין כוח יפה בתחום של התופעות הפיסיקאליות, כך אין כוחו יפה בתחום של הבלתי־מודע שהוא מעבר לתחום האנושי היומיומי.

מתוך האגדה העממית המובאת בכתבי יונג מסופר על נער שהלך לחפש אחרי הנסיכה שנעלמה. הוא פגש בדרכו בדוב, האומר לו: אל תירא, אך הגד לי לאן אתה הולך. הנער סיפר לו את מגמת פניו והדוב נתן לו מתנה מאגית, שערות אחדות שתלש מגופו, שבעזרתן יכול היה הנער לקרוא לו בכל עת מצוא והדוב חש לעזרתו.

והרי האגדה הגרמנית בקצרה: נער רועה גילה עץ גדול שענפיו מגיעים השמימה. הנער רצה לראות את העולם כפי שהוא נראה מצמרת העץ. הוא טיפס על האילן יום תמים ורק למחרתו הגיע לענפים העליונים ושם מצא כפר שלם ובו איכרים שאיכסנו אותו ונתנו לו צרכיו. למחרת המשיך בטיפוסו ובצהרים הגיע לארמון שבו גרה בתולה ושם נודע לו שאין מקום גבוה מזה. הבתולה היא בת מלך והיא שבויה בידי מכשף. לנער הורשה להיכנס לכל חדר מחדרי הארמון חוץ מאחד, והסקרנות היתה חזקה, והוא פתח את החדר האסור ומצא בו עורב שהיה צלוב ומחובר לקיר בשלושה מסמרים. מסמר אחד היה תקוע בגרונו ושני המסמרים האחרים היו תקועים בשתי כנפיו. העורב התאונן שהוא צמא למים והנער חמל עליו ונתן לו מים לשתות ובכל לגימה שלגם העורב נפל מסמר אחד, ואחרי הלגימה השלישית השתחרר העורב ועף דרך החלון. כאשר שמעה הנסיכה שהעורב נעשה חפשי אחזה אותה חרדה ואמרה זה הוא השד שתפס אותי בכשפיו. עכשיו לא יעבור זמן רב עד ששוב יתפסני, באחד הימים נעלמה הנסיכה.

הנער הלך לחפש אחרי הנסיכה ופגש את הזאב והוא נתן לו משערותיו כנ"ל וכן פגש דוב ואריה וגם מהם קיבל שערות. מלבד זה גילה האריה לנער שהנסיכה היא שבויה בבית הצייד הקרוב. הנער חיפש ומצא את הבית ושם נודע לו שאין כל אפשרות לברוח מן הבית, כי לצייד סוס לבן בעל שלוש רגליים והוא יודע הכל ומודיע הכל לצייד. הנער ניסה לברוח עם הנסיכה, אבל הצייד רדף אחריהם והשיגם. הוא לא פגע בנער כי זכר לו את ההסד אשר עשה עמדו בהיותו עורב צלוב ומחובר לכותל. הצייד חזר עם הנסיכה והנער התגנב שוב לבית הצייד והשפיע על הנסיכה לפתות את הצייד שיגיד לה כיצד השיג את הסוס הלבן הפיקח היודע הכל. הנסיכה הצליחה לפתותו והצייד הגיד לה בלילה את כל לבו ולנער שנחבא מתחת למיטתה נודע שבמרחק של שעה מבית הצייד מתגוררת מכשפה

המגדלת סוסי כשפים, והיודע לשמור את סייחיה שלושה ימים מקבל בשכר זה סוס לבן אחד לפי בחירתו. לפנים היתה נותנת לשומר גם שנים־עשר כבשים כדי לשבור את רעבונם של שנים עשר הזאבים הנמצאים ביצר כדי שלא יתקיפו את הרוכב ואת סוסו. לצייד לא נתנה כבשים והזאבים רדפו אחריו וכשעבר את הגבול הצליחו לקרוע רגל אחת מרגלי הסוס הלבן ועל כן אין לו אלא שלוש רגלים. הנער הלך לבית המכשפה ונשכר לשמירה והיתנה אתה שלא זו בלבד שעליה לתת לו את הסוס אשר יבחר לעצמו אלא שעליה להוסיף לו גם שנים־עשר כבשים. המכשפה הסכימה לתנאיו וציוותה על הסייחים לברוח וכדי ליישן את הנער נתנה לו יין שרף והנער שתה את היי"ש ונרדם והסייחים ברחו. ביום הראשון השיגם בעזרת הזאב וביום השני עזר לו הדוב ובשלישי עזר לו האריה. בעמדו לפני קבלת שכרו הראתה לו בתה הקטנה של המכשפה את הטוב שבסוסים, והוא הסוס שאמה רוכבת עליו. הנער דרש את הסוס הזה והמכשפה הוציאה את המוח מעצמותיו של הסוס ואפתה מהמוח עוגה ונתנה את העוגה לנער כצידה לדרך. הסוס היה חלש ביותר ונטה למות, אך כשאכל את העוגה שב לקדמותו. הנער יצא בשלום מן היער אחרי שנתן את שנים עשר הכבשים לפני שנים עשר הזאבים. הוא לקח את הנסיכה וברח אתה מבית הצייד. הסוס הלבן בעל שלוש הרגליים הודיע לצייד על הבריחה והצייד רדף אחרי הנער והנסיכה והשיגם במהירות, כי הסוס בעל ארבע הרגלים לא רצה לרוץ מהר. כשהשיגם הצייד קרא הסוס בעל ארבע הרגליים לסוס בעל שלוש הרגליים: אחי, השלך אותי! ושני הסוסים רמסו את המכשף. הנער הושיב את הנסיכה על סוסו של הצייד ושניהם רכבו והגיעו למדינת מלכותו של אבי הנסיכה ושם חגגו את חגיגת נשואיהם. הסוס בעל ארבע הרגליים ביקש מן הנער לערוף את שני הסוסים, שאם לא יעשה כך יביא על עצמו רעה רבה. כשערף אותם נהפכו הסוסים לנסיך נאה ולנסיכה יפה להפליא והם שבו אחרי זמן למדינה שלהם, כי בשעתו נהפכו על ידי הצייד המכשף לסוסים. עד כאן האגדה.

אגדה זו ניתנת לתרגום לשפה פסיכולוגית, למשל: הסוס הלבן בעל שלוש הרגליים שנעשה בעל מום בזמן שיצא מרשותו של המכשפה מסמל את המעבר מתחום הבלתי־מודע לתחום המודע. במעבר זה שאין ניתן לעשותו בשלימות מוכרחים להביא קרבן. רגל אחת מוכרחה להישאר בתחום

האם, בתחום החושך, טרף לשיני זאבים, ומכאן נוצר השילוש במקום הריבוע השלם. המכשפה והעורב־השחור־הצייד מסמלים את הדמויות של ה"הורים" השלייליים בעולם המאגי של הבלתי־מודע. העורב השחור שגזל את הנסיכה והיא שבויה בידו הוא שד, רוח רעה, כוח החושך שבבלתי־מודע (הנסיכה עצמה מכנה אותו בשם שד). אבל גם השד הוא שבוי וצלוב. מצבו כמצבו של שומר בית הכלא שהוא בעצמו כלוא. הוא מותרם ככל המחרימים שהם בעצמם מותרים. הנסיכה וגם העורב שבויים, איפוא, בארמון המכושף הנמצא בצמרת העץ הענקי שהוא עץ החיים, אילן העולם. הנסיכה היא מעין גשמת העולם השבויה בידי כוח החושך, אבל גם כוח החושך נשבה. הנער הגיבור שטיפס ועלה על העץ וחדר לארמון המכושף כדי לגאול את הנסיכה הורשה להיכנס לכל החדרים חוץ מן החדר שבו נמצא העורב. כשם שאסר האלוהים על אדם הראשון לאכול מפריו של עץ אחד ודבר זה גרם לכך שאכל מפריו של אותו העץ, כך האיסור להיכנס לחדר מסויים עורר בנער סקרנות וגרם לכך שיכנס לחדר הזה. כנראה שהיה באיסור מעין כוונה כמוסה לשחרר את העורב. הנסיכה צריכה להיות שבויה למטה, בעולם האדם, ולא למעלה, בעולם שהוא ממעל לאדם (עליה להימצא בבית הצייד ולא בצמרת האילן), ודבר זה לא הושג אלא בעזרת הרוח הרעה (העורב־הצייד), ובעקבות העבירה של הנער (אי־הציות של האדם למצוות). אבל גם ברדתה לעולם האדם עדיין צייד הנפשות הוא השולט על הנסיכה, ולכן על הנער הגיבור להשתמש בערמה כדי לשבור את כוחו של המכשף.

מה מועיל לו לנער הגיבור שהוא מגיע לגובה רב ושֶׁאֵפְקוּ נַעֲשֶׂה רַחֵב אִם הַנֶּפֶשׁ הָאֲהוּבָה הִיא שְׂבוּיָה, וְלֹא זֶה בְּלִבְדָּא אֵלָּא שֶׁהִיא עֲצֻמָּה כְּעֵין שׁוֹתֶפֶה לְעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן, שֶׁכֵּן הִיא מוֹנֵעַת מִן הַנֶּעֶר מִלְעֲמוֹד עַל הַתַּעֲלוּמָה וְאִינָה נֹתֶנֶת לוֹ לְהִיכַנֵּס לְחֹדֶר שְׂבוּיָה כּוֹחַ הַחֹשֶׁךְ, אֲבָל מֵאִדֶּךָ גִּיסָא, עַל יְדֵי הָאִיסוּר, הִיא מְבִיאָה אוֹתוֹ לְחֹדֶר. דּוּמָה שֶׁלְּבִלְתִּי־מֹדַע שְׁתֵּי יְדֵימֵי שְׂכַל אַחַת מֵהֶן פּוֹעֵלֶת בְּכִיוּן הַפּוֹךְ מִחֲבֵרְתָּהּ. הַנֶּסִיכָה רוֹצָה לְהִיפְדוֹת מִשׁוּבִיָּה, וְאִינָה רוֹצָה לְהִיפְדוֹת מִמֶּנּוּ. וְגַם הַשֵּׁד נִפְלָ בַפֶּתַח. הוּא רֹצֵה לְגַזּוֹל נֶפֶשׁ יִפָּה מֵעוֹלָם הָאוֹר וְהַצְלִיחַ בְּכֵךְ בְּהִיּוֹתוֹ בְּעַל כְּנַפְיִים, אֲבָל עַל יְדֵי כֵךְ נַעֲשֶׂה חֲבוּשׁ בְּעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן. יֵשׁ בּוֹ בְּרוּחַ הַזֶּה כְּפִילוֹת: הוּא רוּחַ הַחֹשֶׁךְ וְיֵשׁ בּוֹ כִּיסוּפִים לְאוֹר. כֹּל עוֹד שֶׁהָרוּחַ הָרַע שְׂבוּיָה בְּעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן נִשְׂאָרוֹ

הנסיכה והנער הגיבור בגן העדן ולא הגיעו לאדמה. רק אחרי חטאו של הנער הגיבור, אחרי שעבר על הצו ואחרי התוצאות הקשות שנגרמו על ידי עבירה זו, הגיעה הנסיכה לאדמה, לעולם האדם, והעורב השדי קיבל צורה אנושית של צייד. כן הגיעה ה"אנימה" העל-אנושית וגם רוח הרע לסביבה האנושית. הם תורגמו לשפה האנושית ונעשו מובנים ומושגים לאדם. אגדה זו מראה לנו שאין להשיג את השלימות האנושית אלא אם כן כוללים בה גם את רוח החושך שהוא חיוני והכרחי בתהליך הפדות, באינדיבידואל ציה של האדם. האגדה מלמדת אותנו כיצד מתגברים על השדיות וכיצד משתמשים במתודות שלה כדי להכניעה, ודבר זה אינו ניתן להיעשות אם העולם התחתון, המאגי, אינו ידוע לאדם ואינם מתייחסים אליו ברצינות הדרושה.

מפעלו של יונג מכוון לעורר את תשומת לב האדם לדעת ולהכיר את העולם התחתון שבקרבו.

המדיטאציה המזרחית

יונג הקדיש מחקרים לפסיכולוגיה של המדיטאציה המזרחית (מדיטאציה — הגיון לב, התבוננות). החודר לעולם הפנימי של הודו רואה כיצד עולם החושים נהפך שם לחלום וכיצד האדם מקיץ משנתו ומחלמו ונמצא בעולם האלים שהוא עולם המציאות הממשית. המציאות של אירופה אינה המציאות של הודו. עיקרה של המציאות האירופאית במתרחש בסביבה, בעולם, ועיקרה של המציאות ההודית במתרחש בנפש, בפנים. העולם והתופעות שבו הם להודי עולם של תופעות מדומות, תלומות, והמתרחש בפנים, בנפש, הוא לו המציאות הממשית. יונג מעורר את תשומת לבנו על ההבדלים שבין הודו לבין אירופה בתחום הדתי. לאיש האירופי העיקר הוא ההתעלות ואהבת הזולת, היינו יציאת היחיד מגדרו בכיוון העליה לגובה ובכיוון ההתקשרות עם רעיו. מקומו של המקדש והמזבח הוא למעלה. לא כן בהודו שהעיקר שם הוא המדיטאציה, ההתעמקות, הירידה לעומק. האלוהות היא בפנים של הדברים, ובעיקר בפנימיותו של האדם. אין מתעלים ואין מתקשרים עם הזולת אלא יורדים לעומק. במקדשים

ההודיים העתיקים המזבח שקוע 2—3 מטר באדמה⁷. אנשי אירופה מאמינים בפעולה, ואנשי הודו — בהווייה שאין בה כל תנועה. המעשים הדתיים של אנשי אירופה הם התפילה, ההערצה, השבח וההודיה, והעיקר בהודו הוא היוגה והשקיעה במצב שאנו רגילים לכנותו בשם מצב ללא הכרה והוא להודי מצב של ההכרה העליונה. היוגה הוא הביטוי המובהק לרוחה של הודו. פירושה של המלה לפי יונג הוא: הטלת עול, ההתגברות על כוחות היצרים שבנפש הקושרים את האדם לעולם הזה והכנעתם. יונג מביא לדוגמה טקסט יוגי אחד, טקסט בודהיסטי שתורגם מסאנסקריט לסינית ומוצאו משנת 424 לספירה. הנני מביא כאן חלק מאותו הטקסט המכיל 16 התבוננויות. למלכה שקראה בצר לה לבודהא לבוא לעזרתה מראה בודהא בתזון את עשרת העולמות כדי שתבחר לעצמה את העולם שבו רצונה להיוולד שנית, ואחרי שבחרה ב„ממלכה המערבית“ הוא מלמדה את שיטת היוגה שתעזור לה להיוולד באותה הממלכה. בטקסט הזה נאמר: עליך ועל כל אלה שכוונתם להיוולד שם לקבוע לעצמם מטרה אחת והיא: ליצור בעצמם תחושה של הממלכה המערבית על ידי מחשבה מרוכזת. כל הבריות עד כמה שאינן עיוורות מלידה יש להם חוש ראייה, וכולן רואות את שקיעת השמש. עליך להתיישב ישיבה נכונה ולכוון את מבטך למערב, ואתר כך הכיני את מחשבותיך למדיטאציה מרוכזת על השמש. הביאי את תודעתך להתקשרות קבועה וחזקה בשמש עד שתשיגי תחושה בלתי מופרעת של השמש על ידי התרכזות בלעדית בשמש. הסתכלי בשמש בשקיעתה בשעה שהיא נראית כתוף שנתלה באוויר. אחרי ההסתכלות החזיקי במראה, בתמונה באופן בהיר וקבוע, שלא יהיה הבדל בדבר אם עיניך פתוחות או סגורות. זוהי תחושת השמש והיא המדיטאציה הראשונה.

אחרי כן עליך ליצור את תחושת המים. הסתכלי במים הבהירים והטהורים עד שתישאר לפניך המראה התמונה בבהירותה וללא כל שינוי. אל תתני למחשבותיך להתפורר ולהיאבד. אחרי שראית את המים עליך ליצור את תחושת הקרח. ובשעה שאת רואה את הקרח מאיר ושקוף-עליך לדמות לעצמך את הופעת אבן הכוחל (lapis lazuli). אחרי כן תראי את הקרקע כאילו היא עשויה מאבן כוחל שקופה ומאירה מבחוץ ומבפנים. מבעד

7 יש להעיר שבמסורת התלמודית היו יורדים לפני התיבה וסמכו עצמם על הכתוב בתהילים: ממעמקים קראתיך ה'.

לקרקע תראי את דגל הזהב עם שבעת האבנים הטובות והיהלומים הנושאים את הקרקע, ועל הקרקע נמשכים חבלי זהב הקשורים זה בזה שתי וערב. אחרי עציצבת את התחושה הזאת עליך לחשוב על חלקיה, זה אחרי זה. עשי את המראות בהירות וחזקות במידה האפשר שלא תתפרקנה ולא תאבדנה מקרבך בין שעיניך עצומות ובין שהן פקוחות. חוץ מזמן השינה עליך לשוות תמיד את המראה נגד עיניך הפנימיות. על מי שהשיג את המצב של התחושה הזאת ייאמר שראה באופן לא ברור את ארץ האושר הנעלה ביותר, ומי שהשיג את המצב של סאמאדי (Samādhi), את המנוחה העל־טבעית, מוכשר לראות את ארץ האושר הנעלה באופן בהיר וברור. המצב הזה אינו ניתן להסבר שלם. זוהי תחושת הארץ והיא המדיטאציה השלישית.

סאמאדי (המנוחה העל־טבעית) הוא המצב שבו נמשכים כל הקשרים של האדם עם העולם ומלואו פנימה ונספגים בפנים⁸.

אחרי כל אלה עליך להגיע לתחושת בודהא. ואם תשאל: כיצד מגיעים לכך? עליך לדעת שכל בודהא מושלם הוא אלמנט של הטבע ועל כן הוא יכול להיכנס לתודעה של כל הבריות, נמצא שתודעתך שלך היא שנעשית לבודהא, יותר נכון: תודעתך שלך היא היא בודהא. ים ההכרות האמיתיות והכלליות של כל הבודהאים⁹ מקורו ומוצאו בתודעה שלנו ובמחשבות שלנו, על כן עליך לכוון את מחשבותיך בשלימות למדיטאציה על אותו בודהא הקדוש והנאור השלם, וכשאת מעצבת את תחושת בודהא זה, עליך לראות את תמונתו בין שעיניך פקוחות ובין שהן עצומות. ראי אותו כפסל בזהב עסיסו של עץ היאמבוא, היושב על הפרח. כשתראי את הדמות היושבת תיעשה ראייתך הרוחנית בהירה ותהיי מוכשרת לראות ראייה מובהקת את יופיה של ארץ הבודהא כשם שאת רואה את פס ידך. המתעמקים במדיטאציה על גופו של בודהא חשים גם את רוחו של בודהא. אלה הם הרחמים הגדולים הנקראים רוחו של

8 אחרי כן באות מדיטאציות אחרות כגון המדיטאציה על שמונת אנמי מים, עם הפרחים העגולים בשלימות והשווים בגודלם והמים הזורמים ביניהם המשמיעים קולות ערבים והמבטאים את המידות הנעלות: סבל ואייקיום, חלוף ולא־אני, והקרניים הנהפכות לצפרים המשמיעות את שבחם של זכרון בודהא, זכרון החוק וזכרון הכנסיה הבודהיסטית.

9 רבים של בודהא.

בודהא. ברחמיו הגדולים מקבל בודהא את כל הבריות. אלה שהגשימו את המדיטאציה הזאת יוולדו מחדש לחיים חדשים בנוכחותו של בודהא, ישיגו את רוח הויתור ובכוחו יעמדו בפני כל המוצאות אותם¹⁰.

אחרי שתשיגי את התחושה הזאת עצבי לך תמונה מעצמך כיצד את נולדת בעולם של האושר העליון, בממלכה המערבית, וכיצד את יושבת שם ברגליים משולבות על פרח הלוטוס. דמי בנפשך שהפרח סוגר אותך בקרבו ואחרי כן הוא נפתח. כשנפתח הפרח טובל גופך בקרניים בחמש מאות צבעים ועיניך נפקחות ורואות את הבודהאים הממלאים את השמים ואזניך שומעות את המיית המים והעצים ואת קולותיהם של הבודהאים.

המלכה וחמש מאות הנספחות אליה שמעו את הדברים האלה וזכו לראות את העולם הרחב של האושר ואת גופו של בודהא ונתמלאו שמחה, והמלכה אמרה: „מעולם לא ראיתי פלא כזה“. היא נעשתה נאורה בשלימות והשיגה את רוח הויתור ונעשתה מוכנה לסבול את כל המוצאות אותה בחיים. המכובד בכל העולם ניבא לכולן שהן עתידות להיוולד מחדש בארץ הנכספת ושתשגנה את המנוחה העל־טבעית, את הסאמאדי¹¹. עד כאן קיצורו של הטקסט הבודהיסטי.

ההתבוננות הראשונה היא התבוננות המרוכזת בשקיעת השמש עד שנעשית מראיתה של השמש קבועה בקרב המתבונן. כידוע אחת המתודות של ההיפנוזה היא לנעוץ עין בחפץ מבריק כגון יהלום או בדולח עד שנעשה מראהו יציב וקבוע בנפש. יש להניח שנעיצת עיניים בשמש עשויה להביא לתוצאה היפנוטית דומה, אלא שנעיצת עיניים זו צריכה להיות קשורה בהתבוננות בשמש וההתבוננות הרי היא מחשבה על השמש, התעמקות מבהירה בדמותה של השמש, בתכונותיה ובמשמעותן ולא נעיצת עינים מרדימה.

העיגול תופס מקום בחלקים השונים של הטקסט וניתן להניח

10 על מגשימיה של הסתכלות זו נאמר שאינם חיים עוד במצב של עובר, אלא ניתנת להם כניסה חפשית לארצות הנפלאות של הבודהאים.

11 לבלתי־נאור נאמר שם: אם אינך יכול לחשוב ולזכור את בודהא, חזור לפחות על השם בודהא ברוח טהורה ובקול יציב, בלתי־משתנה. בשכר החזרה על השם נמחים חטאיו של אדם ובמותו יראה לוטוס של זהב כגלגל חמה נגד עיניו.

שגלגל החמה משמש דוגמה ליצורי הדמיון העגולים הבאים אחרי ההתבוננות הראשונה. בגלל אורה הרב משמשת השמש הכנה לחזיונות הקרניים הבאים אחרי ההתבוננות בשמש. בדרך זו נוצרת התחושה של האור והיא מתמדת, גדלה והולכת.

ההתבוננות במים אינה מעורה במראה עיניים אלא נוצרת על ידי הדמיון הפעיל, על ידי הכוח המדמה המעלה את פני המים שבהם משתקף אור השמש בשלימות. אחרי כן על המתבונן לדמות בנפשו שהמים נהפכים לקרח מאיר ושקוף. בתהליך זה נהפך איפוא האור של מראה השמש לחומר המים (שאינו מוצק) ולבסוף לחומר מוצק. המטרה היא להמחיש את יצור החזיון ולעשותו חמרי כדי שיבוא במקום היצורים הפיסיים שבעולם הזה, ליצור מציאות אחרת העשויה מחומר נפשי. הקרח שמטבעו הוא בעל צבע כחלחל נהפך כאן לאבן כוחל, ליצור אבני מוצק הנעשה לקרקע, ובכל זאת הוא מאיר ושקוף, והעין יכולה לחדור בו ולראות את המתרחש במעמקים כבאגם של זכוכית. על ידי קרקע זו נוצר בסיס בלתי משתנה, בסיס ריאלי למציאות האחרת. מתוך השכבה העמוקה של קרקע זו מאיר „דגל הזהב“ שהוא ה„אות“ וה„סמל“ (בסאנסקריט) ¹².

קולות הפלאים של המים משמיעים את אמיתות היסוד של הבודהיזם, את זוגות ההפכים: סבל ואיי־קיום, חלוף ולא־אני. הקיום הוא סבל והאני הוא החלוף. הפדות היא באיי־קיום ובלא־אני. מקור המים (מי הדעת) הוא בבודהא, ואין בודהא אלא נפשו של בעל היוגה עצמו, נפשו של המתבונן. מתוך התודעה ומתוך המחשבות של האדם נוצרת הדמות של בודהא, ונשמת האדם היוצרת יצורי רוח אלה היא היא הבודהא עצמו. בעל ההתבוננות (היוגי) מצליח בעמל רב, על ידי אימונים רבים, לשחרר את עצמו מתודעת האני המסנוורת והמטעה את האדם והגורמת לדמיון הכוזב של העולם הזה שהוא דמיון המוליד את הסבל בנפש, ולהגיע לקוטב נפשי שהוא מעבר לעולם הזה ומעבר לסבל, והמהות הפנימית של בעל ההתבוננות היא היא הבודהא.

12 יונג מעיר שבטקסט הנ"ל אינו עומד על האפשרות של תקלה בדרך ההתבוננות, על האפשרות של התפוררות בעקבות מישגה, והרי ידוע לכל מבין שהפרעות והכשלונות מצויים בדמיונות (חבלי הזהב הנ"ל באים, כנראה, לחזק את הקרקע בחזון היוגה שלא תתפורר).